arhivsku prošlost Zagreba i okolice, i namijenjen je ne samo istraživačima i građanima zainteresiranim za uvid u arhivsko gradivo, već i svima zainteresiranim za opću, nacionalnu i zagrebačku povijest.

Sonja Gaćina Škalamera

Iskra Iveljić. ***Očevi i sinovi – privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća.*** Zagreb: Leycam International, 2007.

Pred nama se nalazi kompleksna, u hrvatskoj historiografiji dosad slabo istražena, opširna i nadasve zanimljiva tema. Njezino istraživanje podrazumijava poznavanje kako političke, tako i gospodarske, kulturne, rodne, urbane, antropološke, književne, pedagoške povijesti te povijesti umjetnosti. Stoga ne začuđuje da je ova knjiga nastala kao plod autoričinog višegodišnjeg bavljenja privrednom elitom. Stručna javnost već je otprije upoznata sa radom Iskre Iveljić. Do sada nam se predstavila magistarskom radnjom *Pokušaji modernizacije Banskog vijeća (1848.-1850.)*, doktorskom disertacijom *Uloga zagrebačke privredne elite u modernizaciji Hrvatske (1860.-1883.)*, radovima o stanju u hrvatskoj historiografiji nakon pada Berlinskog zida te referatima na međunarodnim konferencijama u Njemačkoj, Austriji, Italiji, Mađarskoj, SAD-u, Rumunjskoj i Sloveniji.

Autorica je ovu knjigu zamislila kao cjelovit prikaz djelatnosti i svakodnevnog života dviju generacija zagrebačke privredne elite, očeva (koji pripadaju prvom naraštaju modernog privrednog građanstva) i sinova (koji su pak djelatni na prijelomu 19. i 20. st.). Izvori kojima se Iskra Iveljić koristila pri pisanju ove knjige vrlo su brojni, raznoliki i sveobuhvatni, a obuhvaćaju opširnu arhivsku građu i periodiku, široku lepezu objavljenih izvora te mnoštvo domaće i strane literature, a ta raznolikost nam dodatno predočava ozbiljan, opsežan i zahtjevan istraživački pothvat koji je autorica poduzela kako bi nastala ova knjiga. Tako je postigla široku pokrivenost tematike, bilo opsegom literature ili načinom obrade teme. Iskra Iveljić nam ukazuje na heterogenost strukture privredne elite (kako konfesionalno, tako i etnički), te prikazuje njen odnos prema dvama ključnim procesima 19. stoljeća: modernizaciji i nacionalnom pitanju. Zbog toga detaljno obrađuje i analizira aktivnosti privrednika u ekonomskoj, političkoj i kulturnoj sferi (poglavlja “Doba rada i mozganja”, “Politička djelatnost” i “Prosvjetom k slobodi”). S obzirom na to da je dio najuspješnijih privrednika nastojao posao prepustiti sinovima (iznimno kćerima), zasebno poglavlje posvećeno je nastajanju tzv. privrednih dinastija poput porodica Alexander, Crnadak, Hatz, Pongratz, Prister i drugih.

Stasanje modernog građanstva promijenilo je društveni položaj žena, a ekonomska modernizacija donijela je i njihovo izraženije sudjelovanje u poslovnom sektoru, pa se Iskra Iveljić bavi i tom problematikom, prikazujući djelatnost žena privrednica i položaj žena u obiteljima privrednika. Građansko društvo podrazumijevalo je i drukčiji odnos prema djeci, a upravo na prijelomu stoljeća adolescencija je naposljetku prepoznata kao zasebna faza sazrijevanja, pa tako ove dvije dobne skupine čine temu

sljedećeg zanimljivog i poučnog poglavlja u knjizi. Naposljetku, u vrlo opsežnom poglavlju autorica uspješno obrađuje svakodnevicu privredne elite, kako u radnom tako i u privatnom okruženju. Tako čitatelju nudi uvid u radnu svakodnevicu, obiteljski život, provođenje slobodnog vremena, kulturu stanovanja, vizualnu prezentaciju kroz portrete i fotografije te kulturu smrti (odnos prema smrti, način ukopa, nadgrobni spomenici).

Na zanimljiv i pristupačan način Iskra Iveljić nas uvodi i u povijest školstva i pedagogije. Ukazuje nam na svjesnost privredne elite o nužnosti bolje naobrazbe budućih privrednika, jer s jedne strane moderna tržišna privreda i sveopći tehnološki napredak zahtijevaju stjecanje novih znanja i vještina, a s druge strane kvalitetnije obrazovanje jamči i veći društveni ugled privrednika. Tako pratimo osnivanje trgovačke škole i njezin način djelovanja te napore koji prethode osnutku Trgovačke akademije u Zagrebu, čime je i dugogodišnja borba za podizanje kvalitete stručnog školovanja konačno dala rezultate. Iskra Iveljić ne zaobilazi ni promjene u obrazovanju žena, pa tako saznajemo da su do prijeloma stoljeća žene u obiteljima privrednika bile bitno bolje obrazovane nego prije, o čemu svjedoči i iznenađujući podatak da su kćeri zagrebačkih privrednika činile petinu upisanih polaznica liceja, dok su među prvim izvanrednim, a zatim redovitim studenticama Filozofskog fakulteta žene iz privredničkih obitelji također dobro zastupljene.

Posebno je informativno pratiti poglavlje o školskom uzrastu, gdje su promjene naročito naglašene. Nastava je uvelike kadrovski unaprijeđena školovanim i kompetentnim učiteljima i profesorima te metodičko-didaktičkim inovacijama, boljim školskim knjigama i nastavnim sredstvima. Druga polovina 19. stoljeća obilježena je sve većom brigom za tjelesno i duševno zdravlje djece i mladeži, a to se ogledalo i u školskoj opremi. Tako pratimo odrastanje djece građanske elite zaštićeno i čuvano od pogubnih vanjskih utjecaja, u skladu s dionizijskom predodžbom o djeci kao krhkim bićima koja se ne mogu samostalno oduprijeti zlu. Stoga im je nužan neprestani nadzor odraslih, koji im služe kao moralni korektiv. Taj strah da će djeca i mladež lako potpasti pod loš utjecaj vidljiv je i u dječjoj literaturi. Iveljić nam tako pruža primjere koji potkrjepljuju njenu tezu kako je cjelokupna hrvatska dječja literatura u 19. stoljeću obilježena pedagoškom tendencioznošću, što i ne čudi s obzirom na to da u njoj ključnu ulogu imaju učitelji. Oni izdaju dječje časopise, pišu knjige i slikovnice, sastavljaju bontone.

Doprinos ovoga djela je prije svega njegova upravo nevjerojatna neposrednost. Za razliku od mnogih autora koji se gube u moru statističkih ili kronoloških podataka, čime dapače i ova knjiga zaista obiluje, Iveljić se nastoji osvrnuti na kulturu življenja i mentalitet ljudi o kojima piše, gledajući na njihovo doba očima njih samih. Dok imenom, prezimenom i pojedinim događajem iz života piše o konkretnim osobama, mi se poistovjećujemo s njima, njihovim načinom života i djelovanjem te stječemo dojam da pratimo život nekog nama suvremenog *celebrityja*. Takav pristup rezultira time da čitatelj dobiva realističan, plastičan dojam o obrađivanom povijesnom razdoblju, odabranoj grupaciji naših davnih sugrađana te sredini koja i danas nosi njihove tragove. Premda etnički i konfesionalno heterogena te različitih političkih opredjeljenja, privredna elita Zagreba tijekom druge polovine 19. stoljeća doprinijela je modernizaciji i nacionalnoj integraciji Hrvatske, istodobno postavši neprijepornim dijelom ne samo

građanske elite, nego i elite cijelog hrvatskog društva. *Očevi i sinovi* su nezaobilazno štivo, kako u njenom znanstvenom proučavanju, tako i svakom Zagrepčaninu kojega zanima povijest grada u kojem živi, a koji će nakon čitanja ove knjige zasigurno zastati te s poštovanjem i smiješkom pročitati imena ovih ljudi dok u svisvetski sumrak šeće uz mirogojske arkade.

Ana Krsnik